

**МЕМУАРИСТИКА ЄВИ ФЕЛІНСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ
ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.**

У статті проаналізовано мемуарну творчість Є. Фелінської та розглянуто "Спогади із подорожі до Сибіру..." й "Мемуари із життя" в контексті літературно-критичного дискурсу середини ХІХ ст. Досліджено відгуки провідних діячів, серед яких М. Балінський, Я. Гордон, Ф. Зелінський, Ю. І. Крашевський, Л. Лукашевич, Л. Семенський, В. Пишибільський, З. Л. Фіш та ін. щодо оцінки мемуаристики видатної волинянки.

Правобережна польськомовна українська література доби романтизму репрезентує регіонально окреслену літературну підсистему національної меншини в загальноукраїнській літературній таксономії. Польськомовна література України, в свою чергу, є самодостатньою таксономією по відношенню до її складових, що власне її організують,— польських літератур Волині, Київщини та Поділля.

Серцевинною класикою канону правобережної мемуаристики, її центром є, перш за все, "Мемуари" Ю. І. Крашевського, а також мемуари А. Анджейовського, Т. Бобровського, Е. М. Галлі, М. Грабовського, А. Грози, А. Єловіцького, Г. Жевуського, Є. Івановського (Є. Хеленіуша), Ф. Карпінського, Ю. Коженювського, Ф. Новіцького, Г. Олізара, Н. Олізара, Т. Олізаровського та багатьох інших. Ім'я Є. Фелінської та її мемуарна творчість повернулися в коло видатних постатей та літературних явищ нашого краю [3, с. 67].

Єва Фелінська – одна з найбільш відомих польських мемуаристок не лише Правобережної України, але й усієї Польщі доби романтизму, громадський та культурний діяч, педагог, активна учасниця таємного руху "Союз польського народу", очолюваного Ш. Конарським, одна з перших шляхтянок Російської імперії, висланих до Сибіру за свої національно-політичні переконання.

Народилася Є. Фелінська 26 грудня 1793 р. у с. Узноха Слуцького повіту Мінської губернії (тепер – с. Узнога Клецького району, Білорусь), де провела дитячі роки [тут і далі біографічні відомості подаються за: 5; 2; 9]. У 1811 р. Єва вийшла заміж за Герарда Фелінського (25 вересня [2] 1787 р.–10 січня 1833 р.), шляхтича з Волині. Коли у 1820 р. Герарда обрали депутатом 1-го департаменту канцелярії Волинської губернії, родина переїздить до Житомира.

З 1831 р. сім'я мешкала у своїх маєтках Луцького повіту. Проте спочатку пожежа, а потім листопадове повстання змусили родину Фелінських

вийхати до Галичини. Через рік вони повернулися, але важко хворий Герард помер, а Єва залишилася єдиним опікуном для шістьох своїх дітей, серед яких і Зигмунт Щенсн (1822–1895), майбутній видатний клерикальний діяч, Варшавський єпископ та мемуарист. Щоб забезпечити їх подальшою належною освітою, майбутня письменниця перевозить родину разом із хворою матір'ю до Кременця, повітового волинського міста, що залишалося центром польської думки й польського духу Правобережжя [1; 8]. Відомий Кременецький ліцей знаходився у стадії ліквідації, але уроки молоді ще давали його колишні професори, які пам'ятали золоту добу розквіту цього закладу. У Кременці Є. Фелінська швидко налагодила товариські стосунки з багатьма відомими містянами й знаменитими родинами, серед яких мати Ю. Словацького Соломея Бекю, а також Бобровські, Коженьовські, Чайковські та ін., які оселилися тут із того самого приводу, що й вона.

Вважається, що з цього часу Є. Фелінська почала співпрацювати із Ш. Конарським. Але жодної відкритої згадки про свою діяльність мемуаристка не залишила ані на сторінках своїх творів, ані в приватній кореспонденції. Цей період діяльності Є. Фелінської в таємній організації "Співдружність польського народу" отримало назву, за визначенням М. Цвенк, "У колі конарчиків" – за прізвиськом організатора Ш. Конарського. Організація була заснована за ініціативи емісара польських емігрантських кіл 3(15) червня 1837 р в м. Бердичеві Волинської губернії. Майбутня письменниця посіла місце секретаря, займалася закордонною перепискою та фактично була одною з довірених осіб очільника. Польський літературознавець В. Сливовська підкреслює особливу роль, яку Є. Фелінська відігравала в цьому об'єднанні, говорячи, що "її вважали жінкою обдарованою незвичайним розумом і величезною силою характеру" [37, с. 24]. Є. Фелінська виконувала функцію глави "Жіночого товариства", яке створила в межах організації Ш. Конарського, діючи під псевдонімом "Скеля" та стала автором її програми й статуту. Через її руки проходила майже вся зарубіжна кореспонденція Ш. Конарського, зокрема з Й. Лелевелем, одним із організаторів польського листопадового повстання 1830–1831 рр. За участі Є. Фелінської у Кременці була заснована школа для дівчаток з бідних родин, учителями якої служили син і дочка Фелінської, й вона особисто теж навчала дітей читати [2, с. 475].

19 липня 1838 р. Є. Фелінську було заарештовано. У результаті допитів, що проводилися у Вільно, а пізніше в Києві, генерал-губернатор Д. Бібіков визнав Є. Фелінську однією з найбільш активних учасниць змови і наполягав на засланні до Сибіру з позбавленням прав дворянства й конфіскацією маєтку. Однак цар Микола I визнав, що такий вирок вимагав би, щоб Є. Фелінська відповідала перед військовим судом разом із іншими

учасниками руху, але подібне в ті часи вважалося невластивим по відношенню до жінок. Остаточним рішенням стало заслання Є. Фелінської "на довічне проживання" без втрати дворянства до Березова Тобольської губернії з конфіскацією маєтку. 23 березня 1839 р. майбутню письменницю етапували на заслання.

У Березові Є. Фелінська провела два роки. Убивчий для європейця клімат, печаль, туга й невпевненість щодо долі дітей (наймолодший Вікторії було шість років), а разом із тим екзотичний простір Сибіру, побут корінного населення та мешканців містечка – все це пізніше стане основою "Спогадів із подорожі до Сибіру...".

У 1841 р. Є. Фелінській дозволили переїхати до Саратова, де було написано й опубліковано статтю "Роздуми про поступ людства (Лист до видавця)" та низку побутових повістей, серед яких "Небога та тітка", "Пан депутат" і "Герсилія". Три роки по тому, в 1844 р., отримавши помилування, мемуаристка повертається на батьківщину та, оселяючись у Воютині, починає працю на "Спогадами із подорожі до Сибіру..." та "Мемуарами із життя" – творами, які вписали її ім'я в аннали світової культури та стали головним надбанням її творчості. 20 грудня 1859 р. у Воютині життя видатної волинянки обривається.

Є. Фелінська відіграла провідну роль у громадському житті Правобережної України XIX ст., письменниця активно брала участь у найважливіших суспільних процесах, а після опублікування спогадів та мемуарів її ім'я у волинському краї стало відомим, а незабаром і легендарним.

Видатна волинянка Є. Фелінська ввійшла в літературний процес середини XIX ст. статтею "Роздуми про поступ людства (Лист до видавця)" [32], яка пізніше була передрукована в посиланнях до другого тому "Спогадів із подорожі до Сибіру, перебування в Березові і Саратові". Перша спроба майбутньої мемуаристки була реакцією на нарис А. С. Красінського з такою самою назвою, який був надрукований у "Літературному новорічнику" в 1838 р. У дебютній праці Є. Фелінська виклала свою думку з приводу модної на той час дискусії щодо поступу й загального розвитку суспільства шляхом еволюційних перетворень. Полеміка стосувалася твердження про вдосконалення людства через сам плин часу й перейняття досвіду попередніх поколінь. Як пише польський літературознавець та біограф Є. Фелінської М. Цвенк: "Ця стаття стала більше мірилом її таланту, аніж відіграла якусь роль у дискусії. Прихильність, із якою цю працю прийняли М. Грабовський та Л. Штирмер (автор доброзичливої рецензії), стала поштовхом до майбутньої літературної діяльності авторки" [9, с. 13].

Історія виходу у світ спогадів Є. Фелінської доволі складна. У 1845–1846 рр. на сторінках віленського "Athenaeum" [26; 27] були розміщені

"Уривки із щоденника, написаного в Березові". У 1849 р. ці тексти, доповнені й відредаговані вже під назвою "Спогади із подорожі до Сибіру...", знову побачили світ в "Athenaeum" [19; 20; 21]. У вступному слові редактора Ю. І. Крашевського зазначалося, що "Спогади з подорожі пані Фелінської, уривки з яких вже були опубліковані в "Athenaeum", настільки пробудили загальну цікавість і з таким співчуттям були прийняті, що редакція попросила автора, щоб вона розмістила увесь текст на сторінках нашого "Athenaeum". Таким чином частина тексту щоденника повториться, але ми впевнені, що наші читачі не будуть скаржитися на це й отримають у такий спосіб усю сукупність цих цікавих спогадів, єдиного у нас твору такого роду" [19, с. 86]. У 1850 р. уривки, які раніше періодично друкувалися в часописі, вийшли у Вільні окремою книгою під назвою "Спогади з подорожі до Сибіру та перебування в Березові" [22]. Саме це найповніше тритомне видання, яке було доповнене та розширене розповіддю автора про життя в Саратові, про що свідчить і заголовок "Спогади з подорожі до Сибіру та перебування в Березові та в Саратові" (у подальшому "Спогади із подорожі до Сибіру..."), та побачило світ у 1852–1853 рр. у Вільні друком Ю. Завадського [23; 24; 25], становить об'єкт нашого дослідження.

Текст "Спогадів із подорожі до Сибіру...", перекладений англійською мовою К. Л. Ширмою, побачив світ у Лондоні в 1852 р. [15], окрім того, відомо ще про два наступні перевидання у 1853 р. та 1854 р [15; 16]. У 1855 р. на основі англійського перекладу в Копенгагені вийшла книга данською мовою [17]. У Парижі в 1857 р. було надруковано переклад французькою мовою "Спогадів із подорожі заслання в Сибір", здійснений О. Ходзьковою, а "Із Києва до Березова – спогади із заслання до Сибіру 1839 р." у скороченому варіанті того самого перекладача [10] були надруковані вже після смерті Є. Фелінської на сторінках "Журналу подорожей світом" (Париж), присвяченому географічним відкриттям.

"Спогади з подорожі до Сибіру..." ще за життя авторки отримували позитивні рецензії. У "Познанському огляді" у 1851 р. у передмові до уривку із "Спогадів з подорожі до Сибіру..." видання 1850 р. було надруковано розлогу рецензію Л. Лукашевича. Поряд із досить прихильною оцінкою: "Спогади пробудили всезагальну увагу. З одного боку, гордий, патріотичний злочин, суворість кари, стан і вік авторки – її терпіння, покора, поміркованість <...>, з іншого ж, – детальний опис краю, до цього часу нам малознайомого, але призначеного на вигнання та смерть не одного польського серця – при цьому ж стиль, наповнений простотою, — все це поєдналося, щоб книгу можна було поставити в ряд цікавих творів нашої літератури" [7, с. 100], — знаходимо й ряд зауважень. Незначні критичні коментарі стосувалися не досить літературної мови та невдалих, на думку рецензента, формулювань: "Ми

радили б авторці переглянути деякі фрагменти, які або не досить стислі та зрозумілі, або занадто скидаються на порожню декламацію. Наприклад, не варто, християнці стверджувати, що "людина не знає, ані звідки вона прийшла, ані куди прямує"[7, с. 100].

У 1851 р. Ф. Зелінський на сторінках часопису "Варшавська бібліотека" у розділі літературної хроніки, у статті присвяченій аналізу публікацій, які з'являються на шпальтах "Athenaeum", виділив тексти трьох авторів – "Спогади з подорожі до Сибіру..." Є. Фелінської, "Литва за часів Вітольда" Ю. І. Крашевського та "Листи з подорожі" К. Джевецького, зазначаючи, що саме твір пані Фелінської є найбільш вартісною окрасою журналу [38, с. 140]. Автор рецензії у висновках зазначає, що "проаналізувавши стільки уривків із твору Є. Фелінської, ми не вичерпали навіть найменшої частини всього цікавого, що знайшли" [38, с. 146].

Ю. І. Крашевський, письменник та відомий видавець, у листі до редакції "Варшавської газети" писав, що другий том "Спогадів із подорожі до Сибіру...", який до цього часу був невідомий широкій громадськості, є доказом великого, наповненого свіжістю й природністю таланту, рідкісного сьогодні. Рецензент зазначав, що "Спогади із подорожі до Сибіру..." Є. Фелінської – "це справжнє, перенесене на папір життя, яке ми з великим бажанням вдихаємо, бо віє від нього широко, правдиво зображеною, а не наслідуваною правдою. Перший том зацікавлював нас як картина маловідомого краю, іншої природи, іншої цивілізації, іншого світу; у другому – ми вже значно ближче до домівки, де немає місця вражаючим новинам, але ми вивчаємо твір із величезним зацікавленням і дивуємося, як простий щоденник жінки, дні якої протікали майже без подій та великих змін, наповнений сердечністю життя <...>. Закривши книгу, ми протягом деякого часу відчуваємо наповненість тим життям, немовби ці долі були нашими власними. Немає тут жодної театральності, натягнутості, які розраховані на створення певного ефекту, все просте, щире, справжнє, а через ту ж саму простоту велике й дивовижно прекрасне" [33, с. 4].

Автор рецензії акцентує увагу на окремих аспектах зображення суспільного життя у тексті, зауважуючи, що "Руська спільнота показана вибірково, а її відмінності від нашої показано досконало й виразно. Особливо добра й красива сторона цієї спільноти, яка все ще шанує всі сімейні й релігійні цінності, змальована особливо яскраво й по-новому" [33, с. 4]. Підкреслюючи оригінальність "Спогадів із подорожі до Сибіру...", Ю. І. Крашевський порівняв Є. Фелінську із С. Пелліко, італійським письменником: "Ми впевнені, що з численних майбутніх читачів "Спогадів" ніхто не заперечить оригінальної їхньої привабливості, кожен відчує миле враження й погодиться з нами, що це наш Сильвіо Пелліко. Я навіть надаю перевагу "Спогадам", а не "В'язню", бо там (у

твори С. Пелліко.— В. Б.) автор більше видимий, ніж людина, а сцени в них проявляються більше, ніж життя. У пані Фелінської це лише спогади, це тиха сповідь душі, проста, зворушлива й прекрасна" [33, с. 4].

Найрозлогішу характеристику "Спогади із подорожі до Сибіру..." отримали в оцінці польського новеліста, мандрівника та публіциста З. Л. Фіша, який почав свій аналіз із твердження, що, беручи до рук книгу, написану жінкою, робить це із пересторогою, не завжди корисною для прекрасної статі. Критик пише: "Від рожевих пальчиків, які ведуть пером, від темних сплетінь літер, у яких прокидається думка й дивиться з паперу повними сенсу очами, одразу з'являється відчуття певної штучності. Воно усіх забавляє, якщо дійсно проявляється, або ж перетворюється на захоплення, коли його не зауважуємо. Так ми звикли говорити про розумові прояви прекрасної статі, але цього разу, приступаючи до характеристики невеличкої праці пані Ф., опиняємось у зовсім іншій ситуації" [28, с. 7].

Варто зауважити, що оглядач на позначення "Спогадів із подорожі до Сибіру..." Є. Фелінської обирає доволі нетиповий термін для наукової думки середини XIX ст. – "dziełko", що можна перекласти українською, як "невеликий твір" доволі посередньої якості, який дозволяє говорити про натяк З. Л. Фіша на деяку несерйозність та письменницьку непрофесійність жінки-автора, а також звучить у дисонансі з означенням "dzieło", що означає масштабну наукову працю, труд, твір високої художньої вартості. У польському літературознавстві функціонує ще одна дефініція слова "dziełko": невеликий за обсягом художній твір, – але так про "Спогади із подорожі до Сибіру...", які були проаналізовані на шпальтах "Варшавської газети" у 1853 р. та вже вийшли до того часу в трьох томах, говорити не доводиться.

У подальшому аналіз поглиблюється. Автор показує трансформацію власних поглядів, послуговуючись надалі у стосунку до "Спогадів із подорожі до Сибіру..." Є. Фелінської терміном "витвір мистецтва", визнаючи високий художній рівень та належно оцінюючи масштаб проблематики, представлені на їх сторінках. З. Л. Фіш підтримує обраний мемуаристкою жанр спогадів та щоденника, зазначаючи, що "жодної кращої форми не можна було б знайти"[28, с. 8].

Критик відзначає також "чистий і простий" стиль оповіді, безпретензійні описи, які були написані "не для епатування публіки або ж неправди", особливо зворушливі "акорди почуттів та специфічну мелодіку, яка вібривала над скорботною душею серед невимірних просторів пустелі"[28, с. 8].

Закінчуючи характеристику "Спогадів із подорожі", автор робить висновок, що найсильнішою стороною твору є його написання без жодної

претензії на письменницький авторитет, на який книга Є. Фелінської й сама мемуаристка, на думку З. Л. Фіша, "безумовно заслуговує" [28, с. 8].

Із попередньою рецензією перегукується оцінка твору Є. Фелінської, що з'явилася на сторінках "Щоденної газети" [30, с. 1]. Автори акцентували увагу на високому художньому рівні "Спогадів із подорожі до Сибіру..." та доводили, що твір Є. Фелінської "відзначається влучним поглядом і моральним прагненням, є справжньою окрасою нашої літератури, тому рекомендуємо його кожному <...>. Ми очікуємо, що праця Є. Фелінської здобуде популярність, на яку в усіх відношеннях заслуговує, і незабаром ми побачимо її іноземні переклади" [30, с. 1].

У львівському "Літературному щоденнику" [34, с. 655] анонімний автор, досліджуючи рефлексії поляків-засланців Сибіру, аналізує численні листи, щоденники та мемуари. Серед інших постатей згадується ім'я і Є. Фелінської та її "Спогади із Подорожі до Сибіру...". Анонімний рецензент зауважує, що зі зрозумілих причин твір "не дозволяє без перестороги відкрити усієї правди" [34, с. 655]. Критик порівнює працю мемуаристки з "розмовою в'язня із дорогою йому особою в присутності наглядача" [34, с. 655], додаючи, що окрім примусу, стриманості, занепаду патріотизму, надії й відсутності будь-яких суттєвих фактів, єдиним вільним та відкритим почуттям у "Спогадах із подорожі до Сибіру..." залишається релігійна відстороненість. Як висновок, у статті зазначається, що найкраще про Сибір та всі таємниці можна дізнатися з усних розповідей його колишніх засланців. Окрім того, згадка імені Є. Фелінської та її праці дозволила автору за принципом антитези вибудувати свою рецензію, що стосувалася передовсім спогадів Р. Петровського, які на протигагу твору засланки Березова були "першим документальними свідченнями про Сибір, розказаними з неприхованою правдою та без жодних острахів" [34, с. 655].

У 1863 р. Я. Гордон, псевдонім М. Ятовта, мемуарист та літературний критик, оцінюючи "Спогади із подорожі до Сибіру..." Є. Фелінської, писав, що хоча вони й обережно та боязко написані під наглядом російської цензури наче подорож для задоволення, але "кожна сторінка видається зрошеною сльозами; кожної хвилини ніби чується материнський зойк за домом, за дітьми, за вітчизною" [31, с. 8].

Від 1856 р. увагу критиків почав привертати наступний твір авторства Є. Фелінської – "Мемуари з життя" (1856–1859) [11; 12; 13; 14], який був сприйнятий громадськістю доволі позитивно. Перша рецензія, що з'явилася на сторінках "Варшавської газети", належить В. Пшибильському, польському письменнику, сибірському засланцю та емісару [35, с. 6]. Головна теза судження ґрунтується на тому, що життя жінки, протікаючи у звичному колі родинного затишку, не відзначається різноманітністю вражень та подій, які могли б зацікавити читача. Проте,

на думку рецензента, у "Мемуарах із життя" Є. Фелінської звичайна буденність "має далеко більшу перевагу, бо є віддзеркаленням усіх змін, що відбулися у нашому щоденному житті, це скарбниця домашніх чеснот, з яких наступні покоління можуть вдосталь черпати рятівні приклади" [35, с. 6]. Саме постать мемуаристки та її життєва позиція стає центральним елементом відгуку, який наділений рисами емоційності та співпереживання. В уяві читача, на думку В. Пшибильського, має постати образ поважної жінки, яка, пройшовши крізь усі життєві негаразди та важкі втрати, зуміла зберегти ясне та погідне обличчя. Саме Є. Фелінська втаємничує молоде покоління у хвилі минувшини, надихаючи до любові та самопожертви [35, с. 6]. Варто зауважити, що автор рецензії, акцентуючи увагу на постаті мемуаристки, не звертається до суто літературознавчих аспектів "Мемуарів із життя" Є. Фелінської, що пояснюється оглядовістю статті, метою якої було узагальнити найцікавіші літературні новинки 1857 р.

Дещо менш прихильно відгукнувся про твір Є. Фелінської М. Балінський, один із засновників "Варшавської газети": "як вид літератури, вони (ідеться про мемуари загалом.— В. Б.) дуже приємні для читання, а подекуди, правдиво представляючи становище спільноти й зображуючи домашнє життя, стають навіть поважними. <...> Твір пані Є. Ф. має власні переваги й корисні риси" [4, с. 6]. Проте М. Балінський пише, що "надмірна балакучість", "зайві подробиці, які не цікаві загальній масі читачів" та "деталі, які не варті запам'ятовування" роблять "Мемуари з життя" Є. Фелінської занадто об'ємними. Рецензент зауважує, що якби "третину усієї інформації викинути, то решта читалася б із більшою цікавістю й пробуджувала б співчуття до авторки" [4, с. 6].

До дискусії з приводу художньої та суспільної вартісності "Мемуарів із життя" Є. Фелінської на сторінках "Варшавської газети" долучився Ю. І. Крашевський. У "Листі до редакції" видатний критик писав, що про твір мемуаристки мало хто вже говорив, але подібна тиша, з якою його приймають, є в цілому хорошим знаком. Рецензент зазначав: "Я боюся шалених аплодисментів при виході нового твору, бо після них найчастіше наступає холодне збайдужіння, а після такого уявного холоду, нерідко приходять запізнілі співчуття" [6, с. 3]. Так було, стверджує Ю. І. Крашевський, із "Спогадами із подорожі до Сибіру..." Є. Фелінської, які зараз перекладені багатьма іноземними мовами. Рецензент додає: "Ці спогади дивують пронизливою справжністю, щирістю й ароматом нашої старощляхетської доброзичливості; вони посміхаються нам картинками з минулого, які читач бачить саме в такій послідовності, як їх розставило життя, а не для показово передбачуваного ефекту. Хоча Є. Фелінська описує їх детально, особливо звертаючи увагу на дрібниці, це не стомлює, не мучить, бо в цьому є привабливість книги, в ненаслідуваній простоті її

стилю. Ми не перегортаємо сторінок, щоб швидше чогось довідатися, ми смакуємо кожну з них, і на останній нам сумно розлучатися зі світом, який здається нам давно знайомим і приязним" [6, с. 4].

У праці "Кілька нарисів із літератури та суспільства 1848–1858 рр." щодо "надмірної балакучості" в "Мемуарах із життя" Є. Фелінської Л. Семенський зауважував, що великий обсяг не є позитивною рисою, особливо, якщо це стосується мемуарів і т.д., адже "який у пана В. був ніс, чи які очі були у пані К., хто в якому фракку ходив, хто які сукенки одягав – кого це цікавить?" [36, с. 195–196]. Проте рецензент досить високо оцінив твір, який, на його думку, стосувався передовсім сфери "дитячих іграшок, <...> товариських забав, весіль, іменин". Автор відгуку підкреслював уміння Є. Фелінської звертати увагу на функціонування різних форм громадського життя минулого та на здатність мемуаристики аналізувати впливи, що призвели до перемодельовання суспільства від старошляхетської доби до першої половини XIX ст.

Детальність та скрупульозність у зображенні довколишньої дійсності, які не залишали байдужим жодного з критиків, пізніше зробили мемуари Є. Фелінської джерелом неоціненних відомостей із життя польської громади в Литві та на Волині кінця XVIII ст. і перших десятиліть XIX ст. Наступні покоління, для яких проблема національного самоусвідомлення постала особливо гостро, мали змогу віднайти в "Мемуарах із життя" Є. Фелінської аксіологічні орієнтири для свого подальшого розвитку та становлення.

Вихід у світ "Спогадів із подорожі до Сибіру..." (1845–1850), а пізніше їх перекладів іноземними мовами, та "Мемуарів із життя" (1857–1859) Є. Фелінської залишили помітний слід в літературному житті середини XIX ст. Рецензії на твори волинської мемуаристики виходили на сторінках багатьох престижних часописів, серед яких "Атенеум", "Варшавська бібліотека", "Варшавська газета", "Літературний щоденник", "Петербурзький тижневик", "Познанський огляд", "Щоденна газета" та ін.

Мемуари та спогади ставали об'єктами зацікавлення відомих тогочасних критиків: М. Балінського, Я. Гордона, Ф. Зелінського, Ю. І. Крашевського, Л. Лукашевича, Л. Семенського, В. Пшибильського, З. Л. Фіша та ін. Проте літературне життя другої половини XIX ст. і практично всього XX ст. стало часом забуття для творів та й власне самої постаті мемуаристики, що дозволило М. Цвенк назвати один із розділів монографії про видатну волинянку "Історією літератури без Є. Фелінської" [9]. Серед особливостей "Спогадів із подорожі до Сибіру..." сучасники мемуаристики відзначили простоту стилю та прозорість структури, оригінальність теми та унікальність зображеного екзотичного простору Сибіру. Ці риси зробили твір популярним та затребуваним, про що дозволяють говорити численні перевидання й

переклади багатьма мовами. "Мемуари з життя" Є. Фелінської характеризувалися важливою суспільною проблематикою, тяжінням авторки до аналітичних викладок та розлогіх описів. Найбільшою вадою тексту сучасники письменниці вважали занадто великий обсяг та детальність у змалюванні побуту, хоча саме ця риса зробила "Мемуари з життя" Є. Фелінської важливим джерелом буття громади українсько-польського пограниччя для дослідників ХХІ ст.

Список використаних джерел та літератури

1. Волинські Афіни. 1805–1833 / під ред. Ст. Маковського, В. Собчука.— Тернопіль : Богдан, [2006].— 302 с.
2. Єршов В. О. Польська література Волині доби романтизму генеалогія мемуаристичності / В. О. Єршов.— Житомир : Полісся, 2008.— 624 с.— С. 473.
3. Єршов В. О. Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму : монографія / В. О. Єршов.— Житомир : Полісся, 2010.— 454 с.— С. 67.
4. [Baliński M.] Listy z nad brzegów Kroźenty. List III. (Dpkończenie) / M. Baliński // *Gazeta Warszawska*.— 1857.— № 134.— 6 s.— S. 4–6.— S. 6.
5. Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut. Romantyzm.— Т. 7.— Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, [1968].— 524 s.— S. 489.
6. [Kraszewski J. I.] Listy J. I. Kraszewskiego do redakcji *Gazety Warszawskiej* / J. I. Kraszewski // *Gazeta Warszawska*.— 1857.— № 273.— 6. s.— S. 1–6.— S. 4.
7. [Łukasiewicz L.] Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie i w Saratowie, spisane przez Ewę Felińską, 1850 r. / [L. Łukasiewicz] // *Przegląd Poznański*.— 1851.— Т. 12.— 504 s.— S. 100–102.— S. 100.
8. *Ateny Juliusza Słowackiego* / pod red. St. Makowskiego.— Warszawa : Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza, 2004.— 588 s.
9. Cwenk M. Felińska / M. Cwenk.— Lublin : Wydawnictwo KUL, 2012.— 280 s.
10. Felinska E. De Kiew à Bérézov – Souvenirs d'une exilée en Sibérie 1839 / E. Felinska. Traduction du français à l'anglais O. Chodźkowa // *Le Tour du monde*.— 1862.— № 144, 145.
11. Felińska E. Pamiętniki z życia / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1856.— Seria I.— Т. 1.— 467 s.
12. Felińska E. Pamiętniki z życia / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1859.— Seria II.— Т. 2.— 416 s.
13. Felińska E. Pamiętniki z życia / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1856.— Seria I.— Т. 2.— 435 s.
14. Felińska E. Pamiętniki z życia / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1858.— Seria II.— Т. 1.— 467 s.
15. Felinska E. Revelations of Siberia by a banished lady / E. Felinska; Edited by C. L. Szyrma.— London : Hurst and blackett, publishers, successors to H. Colburn, 1852.— V. I.— 340 p.
16. Felinska E. Revelations of Siberia by a banished lady / E. Felinska; Edited by C. L. Szyrma.— London : Hurst and blackett, publishers, successors to H. Colburn, 1854.— V. II.— 327 p.

17. Felińska E. Sibirien, skildret of en vorviist polsk dame. Oversat efter det tredie engelske C. Sorensen / E. Felińska.— Kobenhavn, 1855.
18. Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie i w Saratowie / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1852.— T. 2.— 304 s.
19. Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie / E. Felińska // Athenaeum.— 1849.— T. 4.— 251 s.— S. 85–199.
20. Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie / E. Felińska // Athenaeum.— 1849.— T. 5.— 259 s.— S. 141–258.
21. Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie / E. Felińska // Athenaeum.— 1849.— T. 6.— 230 s.— S. 83–177.
22. Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie/ E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1850.— 329 s.
23. Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie i w Saratowie / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1852.— T. 1.— 348 s.
24. Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie i w Saratowie / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1852.— T. 2.— 299 s.
25. Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie i w Saratowie / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1853.— T. 3.— 304 s.
26. Felińska E. Wyjątki z dziennika pisanego w Berezowie / E. Felińska // Athenaeum.— T. 6.— 1845.— 127 s.— S. 73–95.
27. Felińska E. Wyjątki z dziennika pisanego w Berezowie / E. Felińska // Athenaeum.— T. 3.— 1846.— 257 s.— S. 214–246.
28. Fisch Z. L. [Recenzja] Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie i w Saratowie / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1853 / Z. L. Fisch // Gazeta Warszawska.— Niedziela, 21 czerwca / 3 lipca 1853.— № 169.— 8 s.— S. 7–8.— S. 7.
29. Fisch Z. L. [Recenzja] Felińska E. Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie i w Saratowie / E. Felińska.— Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1853 / Z. L. Fisch // Gazeta Warszawska.— Niedziela, 21 czerwca / 3 lipca 1853.— № 169.— 8 s.— S. 7–8.— S. 8.
30. Gazeta codzienna.— Wtorek, 4/16 sierpnia 1853.— № 212.— 4 s.— S. 1.
31. Gordon J. [Jatowt M.] Obrazki caryzmu / J. Gordon.— Lipsk, 1863.— S. 8.
32. Kokosz W. [Felińska E.] Myśli o postępie ludzkości (List do Wydawcy) / W. Kokosz // Tygodnik Petersburski.— 1838.— № 27.— S. 163–170.— S. 166–168.
33. Kraszewski J. I. List do redakcji Gazety Warszawskiej / J. I. Kraszewski // Gazeta Warszawska.— 1853.— № 83.— 4 s.— S. 4.
34. Pamiętniki Rufina Piotrowskiego z pobytu na Syberii // Dziennik Literacki.— Piątek, 12 października, 1860.— № 82.— S. 654–656.— S. 655.
35. Przybylski W. Korespondencja Gazety Warszawskiej. Wilno, 20 grudnia 1856 r. / W. Przybylski // Gazeta Warszawska.— 1857.— № 30.— 6 s.— S. 6.
36. Siemieński L. Przejście z cywilizacji staropolskiej do nowoczesnej / L. Siemieński // Kilka rysów z literatury i społeczeństwa od roku 1848–1858.— T. 2.—

Warszawa, Nakład i własność G. Gebethnera i spółki, 1859.— 444 s.— S. 195–196.

37. Śliwowska W. Ewy z Wendorffów Felińskie myśli i czyny / W. Śliwowska // Wrocławskie Studia Wschodnie.— Wrocław, 1998.— № 2.— S. 9–27.— S. 24.

38. Zieliński F. Kronika literacka // Biblioteka Warszawska.— 1851.— T. 2.— 595 s.— S. 139–161.— S. 140.

Wiktoria Bilawska. Twórczość pamiętnikarska E. Felińskiej w kontekście procesu literackiego połowy wieku XIX.

W artykule przeanalizowano twórczość pamiętnikarską E. Felińskiej, rozpatrzono "Wspomnienia z podróży do Syberii..." i "Pamiętniki z życia" w kontekście dyskursu literacko-krytycznego połowy XIX wieku. Zbadano recenzje krytyków, wśród których M. Baliński, J. Gordon, F. Zieliński, J. I. Kraszewski, L. Łukasiewicz, L. Siemieński, W. Przybylski, Z. L. Fisz i in., dotyczące oceny utworów pamiętnikarskich wybitnej Wołynianki.

Victoriia Biliavska. Eva Felinska's Memoirs in the Context of Literary and Critical Process of the Middle of XIX Century.

E. Felinska's memoirs work is analysed and "Memoirs from the Trip to Siberia", "Life Memoirs" are investigated in the context of literary and critical discourse of the middle of XIX century. Prominent Volynianka's memoirs assessment by the leading figures including M. Balinski, J. Gordon, F. Zielinski, J. I. Kraszewski, L. Łukasiewicz, L. Siemieński, W. Przybylski, Z. L. Fisz etc is studied.